

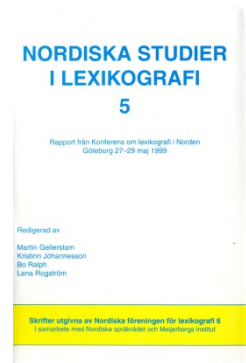
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Från engelsk-svensk namnordbok till svensk-engelsk

Forfatter: Lars Törnqvist

Kilde: Nordiska Studier i Lexikografi 5, 2001, s. 376-385
Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 27.-29. maj 1999

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Lars Törnqvist

Från engelsk–svensk namnordbok till svensk–engelsk

Engelsk-svensk namnordbok, published in 1996, is a bilingual dictionary comprising 3600 proper names which are spelled differently in English and Swedish. The articles contain short explanations, usually consisting of the genus proximum only. The aim of the author was to create a tool for translators, but many people are actually using the dictionary for other purposes, e.g. as a passive reception dictionary or as a language learning tool. The author is currently engaged in compiling a Swedish-English proper-name dictionary, which isn't just a reversed version of the English-Swedish counterpart, but a dictionary with a wider scope. As the English pronunciation of the names will be given in the new dictionary, it will comprise not only names with different spelling, but also names which are pronounced differently in Swedish and English.

Bakgrund

Egennamn förekommer inte så ofta i vanliga ordböcker. Det finns åtminstone två skäl för detta: dels är den totala mängden av namn ohanterlig och dels medför egennamnen sällan några språkliga problem. Nya egennamn lånas in från andra språk i fullkomligt ohämmad omfattning utan olägenheter. Stavningen behålls oförändrad (åtminstone om det är fråga om västerländska språk) och uttalet anpassas bara nödtorftigt – och detta fungerar tillfredsställande. Däremot uppstår problem i de sällsynta fall när namnen anpassas till de lånande språken och man står inför uppgiften att översätta mellan två språk där namnformerna skiljer sig åt. Ett försök att skapa ett hjälpmedel för att hantera det problemet var *Engelsk-svensk namnordbok*.

Under min tid som handläggare vid Tekniska nomenklaturcentralen medverkade jag i flera ordboksprojekt, och i arbetsmaterialet till dessa ordböcker förekom ofta egennamn i olika språkliga varianter. Dessa var svåra att hantera i det normala beskrivningsformatet för facktermer – framförallt var det omöjligt att

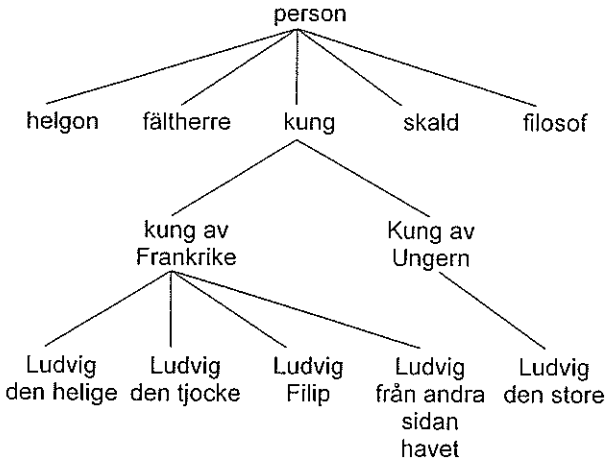
skriva korrekta terminologiska definitioner – och därför blev de i allmänhet bortsorterade i tidigt stadium. Jag kände mig mer och mer otillfredsställd med detta förfaringssätt, och jag började därför fundera på hur egennamn skulle kunna hanteras i översättningsordböcker.

Detta var problemet; sedan upptäckte jag behovet. I början av 1990-talet kom de kommersiella TV-kanalerna med ett stort utbud av filmer, översatta från främst engelska. Många av översättarna var uppenbarligen orutinerade, och de hade problem inte minst med namn på kungar, helgon, bibliska personer, grekiska gudar och filosofer och andra personer som det ofta anspelas på i dialoger. Och det var inte bara i de nya TV-kanalerna som folk hade problem; även i seriösa dagstidningar kunde man se översatta telegram om exempelvis ”påven John Paul II” (i stället för Johannes Paulus II). Här skulle det behövas ett hjälpmedel – en engelsk-svensk ordbok över egennamn.

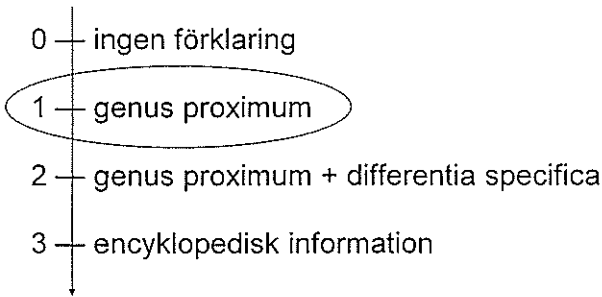
Modell

Det fanns inga lämpliga förebilder för den tänkta ordboken. Därför var det nödvändigt att först skapa en modell för ordbokens struktur. En av inspirationskällorna till modellen var den traditionella terminologiska ordboken. Varje person eller ort eller konstnärligt verk i namnordboken motsvarar ju ett begrepp i en terminologisk ordbok, och ett traditionellt terminologiskt angreppssätt enligt figur 1 kan vara ganska funktionellt. Här var det dock bara fråga om att behandla den allra nedersta nivån i begreppssystemet.

Ett av problemen var att bestämma en lämplig nivå för betydelsebeskrivningen. En skala för förklaringar med olika intentionsdjup visas i figur 2. Vanliga tvåspråkiga översättningsordböcker håller sig vanligen till nivå 0, men tillämpar ibland nivå 1 för att särskilja olika betydelser. Terminologiska ordböcker håller sig normalt till nivå 2, men når inte sällan nivå 3.

FIGUR 1. *Exempel på begreppssystem för historiska personer.*

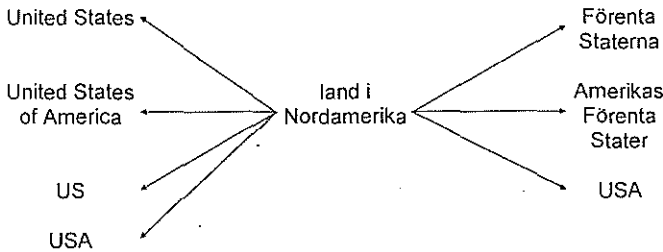

FIGUR 2. *Grad av intentionsdjup hos förklaringar i ordböcker.*

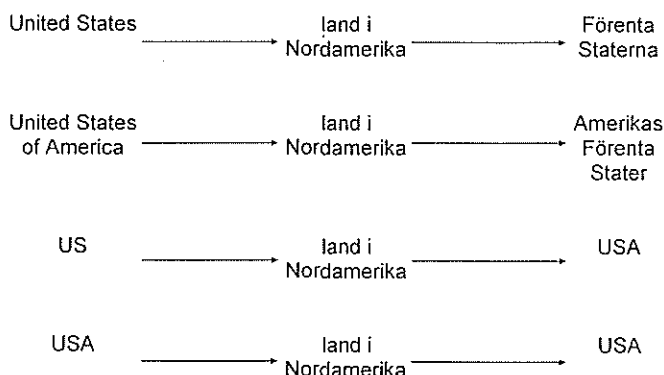
För den tänkta ordboken var nivå 0 otillräcklig, eftersom många av dess översättningsekvivalenter har ganska begränsad giltighet – *James* motsvaras ju av *Jakob* bara om det är fråga om en kung eller ett helgon, inte om personen i fråga är exempelvis en nutida politiker eller idrottsman. Nivå 2 är svår att tillämpa på egenamn, eftersom det är nästan omöjligt att ange särskiljande kännetecken på ett enkelt och konsekvent sätt. Jag valde därför

att hålla mig till nivå 1, vilken motsvarar närmast högre nivå i begreppssystemet (figur 1).

Principerna för hantering av synonymer och kortformer behövde också fastställas. Här har terminologiska ordböcker en helt annan struktur än vanliga översättningsordböcker. Utmärkande för terminologiska ordböcker är att begreppet står i centrum och att alla språkliga uttryck knyts direkt till begreppsrepresentationen. Detta innebär att det inte finns någon direkt relation mellan term motsvarigheter på olika språk (figur 3). Översättningsordböckerna har däremot direkta relationer mellan betydelsemässiga och stilistiska motsvarigheter på de olika språken, men de har å andra sidan inga relationer mellan olika stilistiska varianter av uttryck för samma begrepp (figur 4). Den senare modellen ger en enklare ordboksstruktur eftersom man slipper hänvisningar från synonymer. Eftersom den tänkta ordboken i första hand var avsedd som översättningshjälpmedel, inte som nyckel till begrepps samband, valde jag att använda översättningsordboken som modell.

FIGUR 3. *Logisk struktur hos terminologiska ordböcker. Begreppet är utgångspunkten och alla språkliga uttryck på de olika språken är sekundära i förhållande till begreppet.*

FIGUR 4. *Logisk struktur hos översättningsordböcker. Stilistiska motsvarigheter i källspråk och målspråk har direkt koppling, men begreppsmässiga samband saknas.*

För att få en viss kvalitetsgaranti tog jag bara med namnformer som var belagda i någorlunda pålitliga källor. I huvudsak använde jag allmänna encyklopedier samt geografiska, historiska och biografiska uppslagsverk. Arbetsmetoden beskrivs närmare i Törnqvist (1995).

Resultatet av detta arbete blev en ordbok med cirka 3600 artiklar, omfattande namn på historiska personer och personer ur mytologi, sagor och tecknade serier, namn på länder, floder och städer, bok- och filmtitlar samt vissa namn på internationella organisationer. Ordboken tog två år att sammanställa och utgavs 1996.

Reaktioner och idéer

Efter utgivningen av *Engelsk-svensk namnordbok* kom reaktionerna från recensenter och läsare. Recensenterna ägnade – som väntat – stort utrymme åt förteckningar över namn som de ansåg borde ha varit med, och de påpekade också vissa stavfel och

missvisande betydelsebeskrivningar. Från annat håll kom synpunkter som var mer oväntade. Den allra första reaktionen kom från en engelsklärare som tyckte att boken var fullkomligt värdelös eftersom den inte angav uttalet för de engelska namnen. Det visade sig att även de flesta andra som hade synpunkter på ordboken använde den för ändamål som den inte var tänkt för. Många såg den som ett hjälpmedel vid läsning av engelsk text och reagerade på att den innehöll alltför många självklara översättningar, medan andra använde boken som skrivhjälpmedel för engelska och var missnöjda med att så många namn saknades. Några efterlyste också utförligare upplysningar om de nämnda personerna och orterna.

En annan synpunkt, som har kommit från flera håll, är att det finns större behov av en ordbok i andra riktningen: "Men för en svensk, som utan vidare tyder Chekhov som Tjechov, är den motsatta vägen, den från Tjechov till Chekhov, problematisk. Det är alltså vid överföringen av namn från svenska till engelska som svensken främst behöver hjälp. Och eftersom boken visar vissa tecken till att ha tillkommit med datorhjälp, skulle framställandet av en svensk-engelsk version kosta relativt liten möda." (Kjellmer 1997).

Det är lätt att avfärda vissa av ovanstående synpunkter med att användarna inte har förstått ordbokens syfte. En mera konstruktiv inställning är att fundera över vilka syften användarna anser att den borde ha, och att anpassa ordboken till dessa. Eftersom många har antytt att *Engelsk-svensk ordbok* har allför begränsad användbarhet, så borde en eventuell reviderad utgåva utformas så att den inte bara fungerar som aktivt hjälpmedel för översättare, utan även fyller funktionerna som passiv ordbok och språkläromedel. Antalet namn borde därför ökas väsentligt och uttalsangivelser tillfogas, och högst på prioriteringslistan borde stå en motsvarande svensk-engelsk namnordbok.

Vändning och bearbetning

Att vända en ordbok helt mekaniskt kostar relativt liten möda. Resultatet blir dock en ganska dålig ordbok, främst beroende på att urvalet av uppslagsord inte blir naturligt i förhållande till ordens förekomst i källspråket. En nödvändig åtgärd när man gör om den engelsk-svenska ordboken till en svensk-engelsk är alltså att man kompletterar med namn som är vanliga i svenska texter men sällan förekommer i engelska, framförallt namn på svenska personer, institutioner och litterära verk.

En viktig sak som måste beaktas vid vändning är föråldrade eller på annat sätt olämpliga namnformer. Föråldrade namn bör finnas med som uppslagsord på källspråket med tanke på att användarna kan möta sådana namn i äldre litteratur; däremot bör man aldrig ange icke rekommenderade former på målspråket. I den engelsk-svenska ordboken finns därför en viss rysk författare på tre ställen, därav två försedda med ett kors som markering av olämplig form:

Chekhov → Tjechov

Chehov† → Tjechov

Tchekhov† → Tjechov

I den svensk-engelska ordboken finns nämnde författare bara på ett ställe, eftersom hans namn bara har en svensk stavning, och bara den rekommenderade engelska stavningen anges:

Tjechov → Chekhov

I den engelsk-svenska ordboken står förnamn och efternamn i omvänd ordning på källspråket, men i rättvänd ordning på målspråket. Detta underlättar letandet i ordboken och ger en tydligare upplysning om hur namnet skrivs på målspråket. När man vänder ordboken måste man beakta även detta. Den enklaste lösningen på det problemet är att man har separata fält för förnamn och efternamn på de båda språken i arbetsdatabasen. För-

namnsfältet kan också användas för bestämd artikel i förekommande fall.

Tillfogandet av uttalsangivelser är den uppgift som innebär mest arbete. Dels medför det att namnurvalet måste utökas till att omfatta även namn med samma stavning men olika uttal, dels är det mycket tidsödande att leta efter pålitliga uttalsuppgifter. Jag har i möjligaste mån utnyttjat de stora engelska uttalsordböckerna Jones (1997) och Wells (1990). Många lågfrekventa namn saknas dock i dessa ordböcker, så jag har fått använda många andra källor med varierande grad av pålitlighet. Som modell för den fonetiska notationen i ordboken har jag valt Jones (1997) med vissa förenklingar.

För att kunna hantera materialet på ett praktiskt sätt har jag lagt upp det i en Access-databas med följande fält:

- Klassifikation
- Engelsk sortering
- Engelskt prefix (förnamn/artikel)
- Engelskt huvudnamn
- Källa för engelskt namn
- Engelskt uttal
- Källa för engelskt uttal
- Förklaring på svenska
- Svensk sortering
- Svenskt prefix (förnamn/artikel)
- Svenskt huvudnamn
- Källa för svenskt namn
- Selektion för Engelsk-svensk ordbok
- Selektion för Svensk-engelsk ordbok

- Dafne** person i grekisk mytologi Daphne ['dæf.ni]
Dafnis och Chloe roman av Longos Daphnis and
 Chloe ['dæf.nɪs.ənd.'kləʊ.i]
Dagestan land i Europa Daghestan
 [ˌdɑː.ɡr.'stɑːn]
Daidalos person i grekisk mytologi Daedalus
 ['diː.də.ləs]
Dakien historiskt rike i Europa Dacia ['deɪ.si.ə]
Dalarna landskap i Sverige Dalecarlia
 [ˌdæ.lɪ.'kɑːl.jə]
Dalmatien landskap på Balkanhalvön Dalmatia
 [dæl.'meɪ.fə]
Damaskus stad i Syrien Damascus
 [də.'mæs.kəs]
Damianus helgon Damian ['deɪ.mi.ən]
Damokles hovman i Syrakusa Damocles
 ['dæm.ə.kliːz]
Danelagen del av England under vikingatiden
 (the) Danelaw ['deɪ.ləʊ]
Dardanellerna sund mellan Europa och Asien
 (the) Dardanelles [ˌdɑː.də.'neɪlz]

FIGUR 5. *Exempel ur Svensk-engelsk namnordbok.*

Tidsplan

- * Utarbetandet av *Engelsk–svensk namnordbok* drevs som fritidsprojekt utan extern finansiering, och hela arbetet tog två kalenderår i anspråk. Försättningen drivs under samma betingelser. Detta innebär att arbetet kan ligga stilla månader i sträck på grund av brist på fritid. Med de ambitioner jag har för revidering och vändning av ordboken är projektet mer omfattande än sammanställningen av den ursprungliga ordboken, och det är sannolikt att arbetet kommer att ta ytterligare några år i anspråk.

Litteratur

- Jones, D. 1997. *English Pronouncing Dictionary*. 15th ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kjellmer, G. 1997. "Lars Törnqvist, *Engelsk-svensk namnordbok*." I: *LexicoNordica* 4.
- Törnqvist, L. 1995. "Engelsk-svensk namnordbok". *Nordiske studier i leksikografi*. 3. Reykjavík: Nordisk forening for leksikografi.
- Törnqvist, L. 1996. *Engelsk-svensk namnordbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Wells, J. C. 1990. *Longman Pronunciation Dictionary*. Harlow: Longman.